

УДК 342.924(477)

А.В. Пономаренко,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Л.М. Скора,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню актуальних питань застосування домашнього арешту в Україні. На підставі аналізу чинного законодавства встановлено, що проблемними питаннями під час його застосування є невизначеність категорії злочинів, за вчинення яких до осіб може обиратися запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, а також те, що не визначено категорію осіб, до яких він може застосовуватися. Запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: домашній арешт, заборона залишати житло, ізоляція від суспільства, втеча з-під домашнього арешту, електронні засоби контролю.

Стаття посвящена исследованию актуальных вопросов применения домашнего ареста в Украине. На основании анализа действующего законодательства установлено, что проблемными вопросами во время его применения является неопределенность категории преступлений, за совершение которых к лицам может избираться мера пресечения в виде домашнего ареста, а также то, что не определены категории лиц, к которым он может применяться. Предложены возможные пути их решения.

Ключевые слова: домашний арест, запрет покидать жилье, изоляция от общества, побег из-под домашнего ареста, электронные средства контроля.

Paper focuses on the research of current issues of house arrest in Ukraine. On the basis on the analysis of the current legislation it is found the following problematic issues of house arrest application. Firstly, the uncertainty of the categories of offenses for which it is possible to apply a measure of restraint in the form of house arrest to a person, secondly, uncertainty of the category of people to which this measure may be applied. In conclusion of the paper the author proposed the possible ways of solving the mentioned problems

Keywords: house arrest, ban to leave the housing, social isolation, escape from house arrest, electronic monitoring.

Одним із актуальних питань у практиці досудового розслідування і судового провадження є застосування запобіжних заходів, адже вони завжди пов'язані з тимчасовим обмеженням (позбавленням) слідчим суддею, судом права особи (підозрюваного, обвинуваченого) на свободу й особисту недоторканність. Тому їх застосування можливе лише у разі наявності передбачених законом підстав, умов і порядку, що гарантує їх законність та обґрунтованість. Варто зазначити, що після набуття чинності Кримінальним процесуальним кодексом України у 2012 р. (далі – КПК) змінено порядок застосування запобіжних заходів та запроваджено новий запобіжний захід – домашній арешт.

Сьогодні домашній арешт активно використовується в багатьох країнах світу як запобіжний захід (Білорусь, Ізраїль, Іспанія, Казахстан, Латвія, Литва, Німеччина, Росія, США, Франція, Швеція) і в кожній із них він має свої особливості. Водночас практика його застосування в Україні є незначною, що призводить до деяких ускладнень під час його застосування. Як слушно зазначає О.П. Кучинська, мова йде про досить “молоду інституцію”, яка потребує детальної розробки на законодавчому рівні при її впровадженні [1, с. 18]. Так, на сьогодні в чинному кримінальному процесуальному законодавстві поки ще не достатньо урегульовано питання щодо визначеності категорії злочинів, за вчинення яких до осіб може обиратися запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, не визначена категорія (перелік) осіб, до яких можливе його застосування. Слід констатувати, що збільшилась кількість випадків втечі з-під домашнього арешту, зокрема організатора афери “Еліта-Центр” О. Волконського, підозрюваного у викраденні людей під час Майдану Рагімова, підозрюваного у розстрілах на Майдані Д. Садовника. Отже, вищезазначене свідчить як про недосконалість кримінально-процесуального законодавства, так і про існування недоліків у практиці досудового розслідування і судового провадження під час застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. У зв’язку з цим, виникла необхідність у ретельному аналізі законодавчих норм застосування домашнього арешту, а також вироблення на їх основі рекомендацій відносно розв’язання практичних проблем.

Окремі питання застосування домашнього арешту становили предмет дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема: Ю.П. Аленіна, А.Ф. Безрукавої, М.Й. Вільгушинського, О.В. Капліної, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойка, О.О. Левендаренка, Ю.Д. Москалюк, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, В.О. Попелюшко, О.Ю. Татарова, Л.Д. Удалової, В.П. Шибіко, О.Г. Шила, В.О. Фаринник та інших. Втім, питання застосування домашнього арешту потребує подальшого дослідження, адже практика його застосування в Україні ще не достатньо вироблена і призводить до певних труднощів під час його застосування.

З огляду на це, *мета статті* полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства висвітлити основні проблемні питання, що виникають під час застосування домашнього арешту і запропонувати шляхи їх вирішення.

Домашній арешт, як і всі інші запобіжні заходи, застосовується: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора (ч. 4 ст. 176 КПК України). Він полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби.

Поява запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту сприяла активному його застосуванню судовими та правоохоронними органами. Водночас, хотілось би звернути увагу на основні проблемні питання, які виникають під час його застосування.

Так, в КПК України домашній арешт не розглядається як форма ізоляції особи, а полягає лише у повній або частковій забороні залишати житло. Крім того, як показує результат аналізу близько 50 ухвал суду, які стосувалися застосування до осіб домашнього арешту, лише 3 з них закріплювали обов’язок особи не залишати житло цілодобово. Усі інші встановлювали приблизно період часу з 18.00, або з 20.00, чи з 22.00 до 6.00 [2, с. 225]. Ми поділяємо думку І.Л. Невзорова, який вважає, що повна або часткова заборона залишати житло не буде, наприклад, перешкодою для члена організованої злочинної групи (угруповання), до якого застосовано домашній арешт, здійснювати незаконний вплив на потерпілого, свідка,

іншого підозрюваного, обвинуваченого тощо. До того ж, якщо такій особі заборонено залишати житло тільки у певний час доби, то вона має потенційну можливість вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити те кримінальне правопорушення, в якому підозрюється, обвинувачується [3]. Адже головним обов'язком такої особи є перебування за місцем проживання у визначений судом час, при цьому чим вона буде займатися в інший час значення немає. На нашу думку, таке формулювання “заборона залишати житло” при визначенні поняття домашнього арешту є дещо суперечним. Адже за своєю правовою природою домашній арешт є певною мірою рівнозначною до обмеження волі і за суворістю посідає друге місце після тримання під вартою. Тому, враховуючи зазначене, вважаємо, що домашній арешт слід розглядати як ізоляційний запобіжний захід, щоправда з “більш м'якою” або “обмеженою” формою ізоляції особи від суспільства, без тримання її під вартою, але із застосуванням обмежень визначених слідчим суддею, судом, необхідних для забезпечення виконання покладених на підозрюваного (обвинуваченого) обов'язків. Слід зазначити, що згідно із законодавством інших держав, при визначенні домашнього арешту вживається термін “повна або часткова *ізоляція* від суспільства в житловому приміщенні...”. На нашу думку, ізоляція особи від суспільства майже повністю виключає можливість її втечі, вчинення нею нового злочину або перешкодження швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду справи.

Наступним питанням, що потребує законодавчого урегулювання є невизначеність категорії злочинів, за вчинення яких до осіб може обиратися цей вид запобіжного заходу, адже в ч. 2 ст. 181 КПК лише зазначено, що він може бути застосований до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі (ч. 2 ст. 181 КПК України). Необхідно зазначити, що це питання є непростим і дискусійним, адже як впливає з положень цієї норми як до особи, яка вчинила крадіжку, так і до особи, котра вчинила умисне вбивство, можна застосувати домашній арешт. З цього приводу ми поділяємо думку А.Ф. Безрукавої, яка вважає, що домашній арешт не повинен обиратися до осіб, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні особливо тяжких злочинів. Адже якщо особа вчинила особливо тяжкий злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 10 років, то розуміння цих наслідків може спонукати підозрюваного, обвинуваченого до спроб ухилятися від нього шляхом утечі з місця виконання домашнього арешту[4]. Натомість, як показує практика, на сьогодні в Україні застосовується домашній арешт, відносно осіб, які підозрюються у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів. Прикладом тому є обрання домашнього арешту екслідеру партії “УКРОП” Г. Корбану, якому висунуто підозру відповідно до ч. 5 ст.191 КК України (привласнення, розтрата майна), санкція статті якої передбачає позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна, також підозру відповідно до ст. 255 КК України (створення організованої злочинної організації) санкцією статті передбачено позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років. У поточному році, Печерський суд м. Києва обрав колишньому главі Українського центру оцінювання якості освіти І. Лікарчуку запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. В ухвалі суду встановлено обов'язок не залишати житло з 22.00 до 7.00. Проти нього висунули звинувачення за рядом статей Кримінального Кодексу, включаючи створення злочинного угруповання, зміну результатів ЗНО, привласнення бюджетних коштів.

Отже, враховуючи вищевикладене, виникає необхідність в конкретизації ч. 2 ст. 181 КПК України з приводу яких злочинів особі має бути обраний запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Вважаємо, що якщо особа підозрюється у вчиненні тяжкого та особливо тяжкого злочину, то відносно такої особи повинен застосовуватись більш жорсткий запобіжний захід – тримання під вартою. На нашу думку, все ж таки домашній арешт доцільно застосовувати переважно до групи осіб з особливими потребами (особи, які страждають на хвороби, що не підлягають лікуванню), мають на утриманні неповнолітніх дітей, та до осіб похилого віку. Також, домашній арешт має активно застосовуватися до неповнолітніх осіб, оскільки він є досить м'яким запобіжним заходом, передбачений КПК України і може мати ефективніший виховний вплив, ніж, наприклад, тримання під вартою.

Наступне питання, на яке хотілось би звернути увагу, є те, що при застосуванні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту слідчий суддя, суд може покласти на підозрюваного або обвинуваченого один або кілька обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК. Зокрема, 1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; 7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання; 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; 9) носити електронний засіб контролю. Водночас, жодних обмежень щодо телефонних розмов, користування Інтернетом чи іншими засобами зв'язку тощо для особи, яка перебуває під домашнім арештом, законодавством України не встановлено. Проте, як показує практика, підозрюваний або його родичі можуть чинити тиск на учасників кримінального провадження з метою домогтися зміни свідчень у вигідний для себе бік в першу чергу, за допомогою засобів зв'язку (телефонного зв'язку, зв'язку за допомогою мережі "Інтернет", використовуючи програму "Skype" тощо).

Досліджуючи законодавство інших країн, вважаємо більш раціональним у практичному сенсі досвід Білорусі та Казахстану щодо запровадження певних обов'язків у разі застосування домашнього арешту, а саме: заборони на телефонні розмови, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку; заборони на спілкування з певними особами та прийняття кого б то не було в себе вдома; необхідність відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, телефонувати або особисто з'являтися у визначений час до органу, що здійснює нагляд за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного; спостереження за підозрюваним, обвинуваченим чи їх житлом, а також охорона їх помешкання або відведеного їм як житло приміщення. Натомість, в законах України таких заходів не передбачено, але такі підходи є необхідними для удосконалення чинного законодавства України щодо застосування домашнього арешту. Враховуючи викладене, вважаємо доцільним доповнити ч. 5 ст. 194 КПК України наступними обов'язками, які покладаються на особу, відносно якої застосовано домашній арешт, зокрема: 1) заборону на ведення телефонних переговорів, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку (не узгоджених із слідчим), за винятком випадків життєвої необхідності; 2) заборону

на спілкування з певними особами та прийняття невідомих слідству осіб; 3) покладання обов'язків відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, особисто телефонувати в орган досудового розслідування або інші органи, що здійснюють нагляд за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, або бути присутнім там у відповідний час.

З метою більш дієвого контролю виконання ухвали слідчого судді, суду про домашній арешт кримінально-процесуальне законодавство передбачає можливість застосування електронних засобів контролю (далі – ЕЗК). Він полягає у закріпленні на тілі підозрюваного чи обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження.

До електронних засобів контролю відносяться: електронний браслет, електронний моніторинг, мобільний контрольний пристрій, мобільний пульт моніторингу, персональний трекер, ретранслятор, сервер моніторингу, стаціонарний пульт моніторингу, стаціонарний контрольний пристрій.

Необхідно звернути увагу на таку обставину, що у нас в Україні спочатку приймається процесуальне рішення про застосування ЕЗК, а вже потім досліджуються питання технічної можливості його застосування. Варто зазначити, що правила та умови застосування ЕЗК перш за все залежать не від їх правового регулювання, а від наявності відповідних технічних умов. Адже телекомунікаційні мережі загального користування перебувають у власності та користуванні суб'єктів недержавної форми власності. Тому, як слушно зазначає М. Самбор, контроль за виконанням відповідних обмежень, встановлених запобіжним заходом у вигляді домашнього арешту, здійснюється із використанням мереж, які перебувають у недержавній власності. Крім цього, необхідно зазначити, що в Україні не вся місцевість забезпечена належним покриттям телекомунікаційних мереж. Зв'язок, який існує, не завжди якісний. Це у свою чергу, суттєво впливає на можливість застосування ЕЗК та ефективність роботи цих засобів в умовах ненадійного сигналу, належного покриття та інших чинників, у тому числі й особливостей споруд, стіни яких здатні поглинати радіохвилі, створювати перешкоди мережі телекомунікаційного зв'язку [5, с. 128]. Також необхідно констатувати, що не в усіх райвідділах м. Києва встановлена відповідна система моніторингу, не завжди є вільні ЕЗК для їх використання. Наприклад, по областях лише у 2 відділах може бути встановлена відповідна система спостереження. Інші відділи у разі надходження ухвал для взяття підозрюваного, обвинуваченого на облік і забезпечення здійснення електронного контролю за його поведінкою, повинні зробити наступне: поїхати до обласного центру та взяти відповідні засоби, необхідні для встановлення ЕЗК, потім поїхати до базового органу Національної поліції, де встановлена система моніторингу, взяти сам ЕЗК, після чого прибути на місце, яке підозрюваному чи обвинуваченому заборонено залишати, здійснити заміри, які визначають можливість ефективної роботи електронних засобів контролю у цьому регіоні. І лише після цього прибути до базового ОВС разом із підозрюваним чи обвинуваченим, де останньому одягнуть ЕЗК та після цього доставити таку особу до місця, яке йому заборонено залишати. Наразі кошти на це нічим не передбачені [5, с. 130].

З огляду на викладене вище, вважається доцільним перед внесенням до суду чи слідчого судді клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту із покладанням на підозрюваного чи обвинуваченого обов'язку носити ЕЗК отримувати в уповноважених органах висновки щодо якості роботи ЕЗК у відповідній місцевості та приміщеннях, а також з'ясовувати наявність вільних ЕЗК для їх використання. На нашу думку, лише за таких умов можливе

ефективне застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту із покладанням на підозрюваного, обвинуваченого обов'язку носити ЕЗК.

Таким чином, нами були розглянуті лише кілька аспектів проблематики застосування домашнього арешту в Україні, насправді проблемних питань значно більше. Безумовно, положення чинного КПК, які стосуються застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, потребують вдосконалення і головним напрямом правового урегулювання зазначених проблем має бути конкретизація положень КПК, усунення суперечностей з нормами інших законів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кучинська О.П.* Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально процесуальному законодавстві / О.П. Кучинська // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 17–19.
2. *Тертична А.А.* Особливості правової природи домашнього арешту як запобіжного заходу в кримінальному провадженні / А.А. Тертична // Право і суспільство. – 2016. – № 3. – Ч. 2. – С. 221–226.
3. *Невзоров І.Л.* Щодо перспектив застосування домашнього арешту в ході розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 1 (29) 2013. – С. 62–71.
4. *Безрукава А.Ф.* Домашній арешт в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А.Ф. Безрукава. – Дніпропетровськ, 2013. – 225 с.
5. *Самбор М.А.* Застосування електронних засобів контролю як одного з обов'язків, що покладаються на підозрюваного, обвинуваченого під час обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, за нормами кримінального процесуального кодексу України / М.А. Самбор // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 1 – С. 125–131.

Отримано 02.09.2016